

A magyar népzene kutatás „quattourvirátusa” – Pávai István rendezte évfordulós kiállítások katalógusai a Hagyományok Háza kiadásában

Népzene kutatásunk „aranykorának” négy legfontosabb szereplője – kutatói színrelépésük szerinti időrendben: Vikár Béla, Kodály Zoltán, Bartók Béla és Lajtha László – a magyar népzenei hagyomány feltárásának főbb irányait is kijelölte, amelyek mind a mai napig alapvetően befolyásolják a tudományág arculatát, életét. Vikár a folklórjelenségek komplex módon történő megközelítésével, Kodály a történeti források bevonásával, Bartók a szomszéd népek parasztnépzenejének kutatásával, az etnikumok közötti hatások vizsgálatával, míg Lajtha a gazdag hangszeres tradíciók felfedezésével hosszú időre meghatározták a magyar népzene kutatás nagy témáit. Ha összeadjuk teljesítményüket, akkor mennyiségileg, időtartamban nagyjából az elmúlt több mint száz év gyűjtéseinek mintegy ötödét kapjuk, de ha a magyar zenei hagyományról tagoltsága, stílusai, zenei jellemzői tekintetében alkotott képre vagyunk kíváncsiak, akkor munkásságuk jelenlegi ismereteinknek már háromnegyedét tartalmazza. Éppen ezért volt indokolt, szakmailag megalapozott kezdeményezés a Hagyományok Háza részéről, hogy Pávai István, a Lajtha László Folklórdokumentációs Központ vezetőjének rendezésében 2006-tól, Bartók Béla születésének 125. évfordulójától kezdve kiállítás-sorozatokat indított el, melyben a négy kutató életútján, legfontosabb kutatási témáin keresztül, fotókkal, dokumentumokkal, rövid tájékoztató szövegek segítségével bemutatták népzene kutatásunk mind a mai napig szilárdan álló pilléreit.

Induláskor, a Bartók-kiállítás megnyitásakor a látogató még nem tudhatta (de talán még a rendező Pávai István sem), hogy néhány éven belül a magyar népzene kutatásról olyan átfogó tárlatok, majd ezeken alapuló kiadványok, megjelenésekben, címadásokban egyértelműen összetartozó sorozatot sugalló katalógusok látnak majd napvilágot, amelyek közérthető, népszerű módon adják tudománytörténeti foglalatát az elmúlt évszázad magyar népzene kutatásának. A Bartók-kiállítás 2006-ban nyílt meg, katalógusa 2007-ben került ki a nyomdából (*Bartók Béla, a népzene kutató*), a Kodályról szóló kiállítás 2007-ben, katalógusa (*A népzene kutató Kodály Zoltán*) még abban az évben napvilágot látott. Lajtha halálának 45. évfordulóján, 2008-ban tekinthettük meg a sorozat következő részét, melynek katalógusa 2009-ben (*Lajtha László, a zenefolklorista*), végül a Vikár munkásságát megidéző fotó- és dokumentumtárlatot 2009-ben, a fonográffal való gyűjtés úttörője születésének 150. évfordulóján rendezték meg, az erről szóló szép kiállítású könyv (*A folklorista Vikár Béla*) pedig 2011-ben jelent meg.

Bartók és Kodály esetében azt gondolhatnánk, hogy munkásságuk népzenei vonatkozásában újat nemigen lehet már mondani. Adatokban, tényszerűen már valóban nehezen, de közlésükben, fotókkal, dokumentumokkal való illusztrálásukban, környezetük, kapcsolódási rendszerük viszonylatában viszont igen. A Bartók-kötetben a kezdeteknek szentelt fejezet néhány, még a tényleges népdalgyűjtés megkezdése előtti évekből (1901–1904) származó levélrészlettel egyrészt az ifjú Bartókon keresztül mutatja be a kor általános közvélekedését, ismereteit a magyar népdalnak, népzene névezett népies muzenárol, a cigányzenéről, másrészt szembesít a szerzonket már ekkor megragadó eszmével, a magas művészeti értékek közé sorolható, specifikusan magyar zenével. A közölt képek pedig segítenek megidézni az otthoni jelento családot, a fiatal Bartókot, aki éppen kávéházba hajtatt kollégáival cigányzenét hallgatni, aki húgának „népdalrejtvényként” két, még ma is általánosan ismert népies csárdásdallam kezdetét kottázza le. Aki kéri, hogy népdalokat küldjenek neki, többek között *Bartalus István: 101 magyar népdal éneke és zongorára* című kiadványát, és aki a magyar népdalok legszebbjeit kívánta összeválogatni, és a „lehető legjobb zongorakísérettel mintegy a mudal nívójára emelni”, mindehhez például az *Egri ménes* első és második versszakának szövegét kéri húgától.

A Kodályt bemutató kötetben külön kis fejezet foglalkozik a táncemlékek, a tánc kutatás kérdésével. Bár a köztudatban nem igazán terjedt el, hogy Kodály ezen a téren is meghatározó

észrevételeket tett, és felhívta a figyelmet a későbbi tánc kutatás legfontosabb kérdéseire. 1951-ben így nyilatkozott erről:

A néptáncgyűjtés legeredményesebb formáját úgy képzelem el, hogy zeneszerzőkből, tánc kutatókból, folkloristákból és filmesekből álló csoport megy ki a falvakba, gyűjti az összetartozó táncdallamokat és táncokat, s mindezt hangosfilmre veszi.

Szabolcsi Bence visszaemlékezéséből pedig azt is megtudhatjuk, hogy Kodály, bár saját bevallása szerint nem volt valami jó táncos, mégis „csodálatosan délceg verbunkost járt” 1924-ben, Salzburgban, a dómtéren. Még egy fotón is láthatjuk Kodályt, amint Csomádon, falusi lakodalomban éppen járja a csárdást a menyecskével. Gyimesi emlékei kapcsán pedig Martin György toll olvashatjuk, hogy Kodályt korábbi bukovinai tapasztalatai alapján érdekelte, szoktak-e a prímások saját hegedujátékuk mellett énekelni. Amikor Antal Zoltán, a vak gyimesi paraszthege dus édesanyjával, Erzsi néni vel Pesten járt, Kodály felvételeket készített a hegeduvel kísért keserve sekrol. Ugyanakkor Kodályt érdekelte a tánc is, és amit előtte Martinnak addig sohasem sikerült elérnie, Kodály unszolására Erzsi néni felállt és táncolt fia muzsikájára: Martin vele mutatta be a lassú és sebes magyarost valamint a kettóst. Lényegbelátók és elevenbe vágók a folklorizmus fejezet dokumentumai és fényképei. Az Állami Népi Együttes kritikával illetett munkájáról, az iskolai néptáncoktatás fontosságáról, valamint egy hátrahagyott kézirat os feljegyzésében a Bartók nyomában megjelenő, a Bartókra hivatkozó irányzatokról, Bartók utánzóiról.

Összességében kiváló arányérzékkel közöl Pávai szakmai körökben jól ismert, de megkerülhetetlen tényeket, eseményeket, és kevésbé tudott, a szakmai figyelem fókuszába általában nem kerülő adatokat, amelyek egyes kérdéseket, vélekedéseket esetenként teljesen más megvilágításba helyeznek. Közismert tény, hogy népzene kutató és egyben zeneszerző nagyjaink úgy érezték és vélték, hogy a sajátosan magyar zenei jelenségek, amelyek a dallamtól kezdve az előadásig felmutathatók, önmagukban nem állnák meg helyüket az úgy mond európai zenén muvelodott közönség előtt. Ezért készítették zongorakíséretes feldolgozásait, és vetettek be különböző zeneszerzői ötleteket a magyar, Bartók kifejezésével élve a parasztszene koncertpódiumképe ssé tételére. Még Lajtha is, akire egyébként a magyar tánc házmozgalom alapítói gyakran hivatkoznak, főként az 1933-ból származó nyilatkozatát idézik tole:

A régi magyar népzenei stílus már halódik; mi gyűjtök romok között járunk [...] Egy módja van, hogy ez a népzene tovább éljen: divatba kell jönnie. A magyar népzene megmentésének egyetlen módja az, hogy a muvelt magyar osztály ne csak előadásokban szeresse a magyar népdalt, hanem maga is magyar népdalt énekeljen.

Pávai a Lajtháról szóló kötetben azonban nem csak ezt, hanem a szerző halála előtt egy évvel, 1962-ben adott nyilatkozatát is közreadja:

Mint a legtöbb népdalgyűjtő Európa legkülönbözőbb országaiban, mi is szeretnénk volna a nép kincsét a nemzet kincsévé tenni. Pászto reberek, idős paraszto reberek és paraszto sszonyok éneke, öregjének és fiataljának képzetlen hangja, sajátos előadásmodora azonban lehetetlenné tette, hogy az eredeti folklór a nagyváros hangversenypódiumára kerülhessen. Az ilyen előadás néprajzi kuriózum maradna, de a kívánt célt nem érné el. Annak, hogy tanult énekesek vagy énekkarok énekeljék el kíséret nélkül e dallamokat, nem sok értelme volna, hiszen éppen a legszebb néprajzi sajátosságok sikkadnának el, s az előadásba idegen esztétikai elvek jutnának. Oda jutunk tehát, hogy minden népi dallamhoz valamilyen kíséretet, valamilyen feldolgozást kell írnia a zeneszerzőnek, ha a nagyközönségnek akarja előadni oket.

Lajtha egyébként a dokumentumok tanúsága szerint kényes volt a népművészet tisztaságának megőrzésére, ellenezte a *Gyöngyösbokréta* típusú mozgalmakat és roppant

mérges volt a különböző színpadi folklórhamisításokra, ahogyan erre Vargyas Lajos Lajthával való első találkozása kapcsán emlékezett:

Egyszer csak Lajtha dühösen fölkiáltott, és hevesen szidni kezdte a Gyöngyösbokrétá „disznóságait”: a papíron, amit kezében tartott, „gyűjteményem” leghitványabb darabja volt, a német O Tannenbaum karácsonyi ének motívumaiból akkor elterjedt, slágerszerű népdal. „És ezt adják le a rádióban mint magyar népdalt!” – mérgelődött.

Nem volt egyszeri és véletlen Lajthának e kifakadása. Mint alkotó zenész a népdalban a spontaneitást, a tiszta és ösztönös zenei megnyilatkozást találta meg, ami áthatotta zenéjét is, amelyben a folklórelemek *folklore imaginaire*-ként szervesültek, és amiktől a pusztán külsőséges elemeket felmutató folklorisztikus hatások távol álltak. Lajtha Bartókhhoz hasonlóan vallotta, hogy a népdal, a népies elemek önmagukban nem pótolják a tehetséget és az invenciót.

Minden kötetben találunk a népzene gyűjtés módszertanára vonatkozó részeket, de a gyűjtést leginkább kutatási cselekményként tárgyaló fejezeteket a Vikár Bélát bemutató könyvben olvashatunk. Vikár népzene-kutatói munkásságáról néhány évvel ezelőtt jelent meg önálló kötet (Sebo Ferenc: *Vikár Béla népzenei gyűjteménye*. Budapest: Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum 2007), így a kiállítás és a belőle készült katalógus természetesen támaszkodhatott ennek adataira, kutatási eredményeire. Megismerhetjük a népzenei gyűjtéseknél Vikár úttörőnek számító gyorsírási módszerét, a fonográf használatának elonyeit és a hivatalos levelezések sajátos nyelvezetét. Mindemellett hangsúlyosan jelenik meg Vikár mint finnugor nyelvész és irodalmár, a Kalevala zseniális fordítója valamint a népköltészet és néprajz mutatóváltó eloadója. Ez utóbbiban Vikár felolvasó és eloadói estjeiről olvashatunk, amelyeken szöveg és népdalgyűjtéseit mutatta be a fonográf és saját éneklése segítségével:

Eloadását phonograph segítségével mutatóváltókkal is iparkodott kísérni, mely utóbbi azonban inkább csak a dallamok felvételére s megörökítésére szolgál, nem pedig arra, hogy azokat oly erósen visszaadhassa, hogy a nagyterem közönsége tisztán hallhatta s élvezhette volna; élvezte azokat azonban Vikár úrnak természetesen szépen sikerült énekeloadásában. (Herczeg János leírása 1897-ből)

Vikár eloadásaival rendre nagy sikert aratott, a közönség érdeklődéssel és figyelemmel hallgatta végig. A könyv lezárásaként a Kodály, Bartók és Vikár című fejezetben Pávai felsorakoztatja az összes dokumentumot, amelyekben Vikár határozott és ellentétes véleményekkel él a Kodály–Bartóki népdal-összkiadás pusztán zenei alapokon nyugvó koncepciójával szemben. Gyűjtőmunkájának azonban felbecsülhetetlen értékét népzene-kutató nagy zeneszerzőink is rendre elismerték, ahogy a legméltóbban Kodály fogalmazta visszaemlékezésében 1959-ben:

Népdalkincsünk igen értékes része az, ami csak Vikár gyűjtésében maradt fenn. Azóta nem hallható, mert kihaltak, akik tudták. Ezért úttörő érdemeit mindig elismeri és emlékének kegyelettel orzi minden magyar folklorista.

Richter Pál